

УДК 94:069 (477.54-25):001.89 "194"

Л. М. Воронова, кандидат історичних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

lenavivi@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-3497-6146>

Н. С. Мартем'янова, кандидат історичних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

amartemyanov@mail.ru

<http://orcid.org/0000-0002-2045-3926>

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ В ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Проаналізовано стан та основні напрями науково-дослідної роботи Харківського історичного музею після звільнення Харкова від німецьких окупантів в 1943 р. протягом перших десяти років. Проблема розглянута в контексті фондової роботи та історичного профілю музею. Зазначено, що Харківський історичний музей неодноразово був об'єктом досліджень науковців, котрі висвітлювали різні аспекти його діяльності. Підсумовано, що аналіз науково-дослідної роботи Харківського історичного музею в перше повоєнне десятиліття свідчить про ефективну роботу співробітників закладу, наукові пошуки переважно пов'язані з поверненням музейних колекцій, поповненням та їх науковою обробкою.

Ключові слова: музей, культура, наукова діяльність, музейні фонди, експозиція.

Л. Н. Воронова, кандидат исторических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Н. С. Мартемьянова, кандидат исторических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАРЬКОВСКОГО ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ В ПЕРВОЕ ПОСЛЕВОЕННОЕ ДЕСЯТИЛИТИЕ

Проанализированы положение и основные направления научно-исследовательской работы Харьковского исторического музея в первое послевоенное десятилетие. Проблема рассмотрена в контексте фондовой работы и исторического профиля музея. Отмечено, что Харьковский исторический музей неоднократно был объектом исследований ученых, которые освещали различные аспекты его деятельности. Подытожено, что анализ научно-исследовательской работы Харьковского исторического музея в первое послевоенное десятилетие свидетельствует об опыте эффективной работы сотрудников, научные исследования в основном связаны с возвращением музейных коллекций, пополнением и их научной обработкой.

Ключевые слова: музей, культура, научная деятельность, музейные фонды, экспозиция.

L. M. Voronova, Candidate of historical Sciences, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

N. S. Martemyanova, Candidate of historical Sciences, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SCIENTIFIC-RESEARCH ACTIVITIES OF THE KHARKIV HISTORICAL MUSEUM IN THE FIRST POSTWAR DECADE

The aim of this article is to study the essence and characteristic features of the scientific-research activities of the Kharkiv Historical Museum in the postwar period.

Research methodology. The methodological bases are the principles of historicism and objectivism. The authors apply the methods of analysis and synthesis as well as logical, comparative, descriptive, survey ones.

Results. The paper analyzes the situation and the principal directions of the scientific research work of the Kharkiv Historical Museum in the first post-war decade. It was found that a distinctive feature was the activities forwarded to the museum collection renewal that was shortened during the Second World War. The scientific research of the museum was carried out in two aspects: historical past research of Ukraine and Kharkivschyna that was connected with organization of the purely museological work. The particular attention was concentrated on the Museum Council Scientific and Methodical Work. The findings provide the evidence of not only positive experience, but the shortcomings in the scientific-research activities of the Kharkiv Historical Museum that were affected by the politization process of that society.

Novelty. The issue has been considered in the context of the fund work and the historical profile of the museum. The article contains the archival records that have not been considered from the scientific standpoint before. The above mentioned subject has not been researched in the historical literature before either.

The practical significance. The practical value of the received data lies in its possible applying in further research of this subject; the development of lecture courses in order to outline the socio-cultural perspectives among various social groups.

Keywords: *museum, culture, scientific research, museum collection, exposition.*

Постановка проблеми. Наукова робота музеїв у сучасних умовах є різноманітною та комплексною, важливою умовою їх функціонування, оскільки визначає рівень експозиційної, науково-фондової, науково-просвітницької діяльності музеїв. Наукові дослідження музеїв здійснюються як у контексті профільних наук, так і у сфері музеєзнавства, які взаємопов'язані та взаємообумовлені. Водночас, незважаючи на актуальність проблеми, наукова діяльність музеїв до останнього часу мало-досліджена й дискусійна. Згідно з даними Управління музейної справи та культурних цінностей України, така ситуація склалася внаслідок невизначеності візії та критеріїв наукової діяльності, її напрямів у музейних інституціях, нерозробленості термінології наукової складової

функціонування музейних установ, відсутності чіткого позиціонування наукової діяльності музеїв у загальнодержавній системі організації науки й ефективного менеджменту наукової діяльності, браку професійних кадрів, недостатньої горизонтальної (внутрішньо-галузевої і міжгалузевої) комунікації науковців країни («Проблематика наукової діяльності в музеях: Управління музейної справи та культурних цінностей», 16 лютого 2016 р.). Однак є чималий досвід ефективної роботи науковців-музейників у 40–50 рр. ХХ ст. в цій галузі, що є базисом для вивчення сьогодні практичних результатів наукових досліджень музеїв на місцевому рівні. Означена проблема актуальна й потребує подальшого висвітлення.

Об'єктом дослідження є один з найвідоміших музеїв України історичного профілю — Харківський історичний музей (далі ХІМ), який має майже 100-річну історію, але окремі періоди його діяльності та деякі аспекти роботи висвітлені недостатньо ґрунтовно. Зокрема це стосується такої сфери, як науково-дослідна робота в повоєнні роки.

Хронологічні межі охоплюють перші повоєнні роки, коли наукові співробітники Харківського історичного музею вирішували складні питання відродження музею, формувалися основні напрями та специфіка роботи, які будуть пріоритетними в подальші роки, зокрема й у науково-пошуковій роботі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Харківський історичний музей неодноразово ставав об'єктом досліджень науковців, котрі висвітлювали різні аспекти його діяльності. Детальніше з літературою за означеною темою можна ознайомитися в бібліографічному покажчику «Музейна справа на Харківщині. Становлення і розвиток». Немало інформації зосереджено в періодичних виданнях післявоєнного періоду. Актуальні проблеми музейної справи в СРСР як теоретичного, так і практичного змісту проаналізовано в працях Науково-дослідного інституту музеєзнавства та охорони пам'яток історії та культури, який діяв у Москві до 1969 р. Проте для післявоєнної літератури характерними були науково-публіцистичні праці, позначені політичним та ідеологічним впливом. На сучасному етапі важливі проблеми музеєзнавства загалом для України й конкретно для ХІМ висвітлюються на щорічних наукових конференціях «Сумцовські читання», в останні роки написано статті наукових співробітників цього закладу — завідувача відділу науково-методичної роботи А. В. Панченко та старшого наукового співробітника І. О. Роман щодо методичної та фондової роботи ХІМ у післявоєнні роки. Утім, у науковій літературі не приділено уваги науково-дослідній роботі ХІМ за цих часів.

Найбільший масив інформації з досліджуваної теми зосереджений у таких документах Державного архіву Харківської області (ф. Р – 5942, оп. 1, оп. 2), як щорічні звіти, матеріали зібрань наукових співробітників, листування ХІМ з іншими музеями, науково-дослідними організаціями та керівними органами за 1943–1953 рр.

Аналіз попередніх розвідок свідчить: незважаючи на численні праці, присвячені ХІМ, його науково-дослідна діяльність висвітлена недостатньо і потребує окремого наукового дослідження.

Мета статті – виявити специфіку й особливості науково-дослідної роботи Харківського історичного музею в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харківський історичний музей відновив свою роботу згідно з постановою Раднаркому УРСР від 28 вересня 1943 р. Він був об'єднаний з Центральним музеєм революції та обласним краєзнавчим музеєм імені Артема. Війна завдала великої шкоди музеям: до окупації Харкова нацистськими військами в цих трьох музеях налічувалося 400 тис. експонатів. Після звільнення Харкова в музеях залишилося лише 8 тис. («Справка об истории восстановления музея 1943 г.», арк. 1). Документи, які зберігаються у фондах Державного архіву Харківської області, свідчать, що втрати тільки Харківського краєзнавчого музею становили 2 405 000 крб. («Акт и материалы об ущербе, нанесенном немецко-фашистскими оккупантами музею», арк. 9). Однак матеріальні збитки, безумовно, не компенсують втрат історико-культурного значення. Детальніше наслідки німецької окупації для фондів харківських музеїв висвітлено в статті старшого наукового співробітника ХІМ І. О. Роман («Особливості та проблеми комплектування фондів Харківського історичного музею у повоєнні роки (1943–1954 рр.)», с. 288–297).

Саме тому зрозуміло, що після Другої світової війни перед Харківським історичним музеєм, як і перед більшістю інших музеїв України, першочерговим завданням стало повернення музейних предметів та проведення наукової інвентаризації експонатів. Уже з 12 червня 1943 р. розпочалися розкопки по вул. Сумській, 33, де німці спалили археологічні фонди історичного музею. Загальна кількість розкопаного і здебільшого фрагментованого кам'яного та керамічного матеріалу в 1945 р. сягнула 6 000 примірників. Найціннішими були експонати грецької, скіфської та татарської кераміки, кам'яні знаряддя праці, а також матеріали розкопок трипільської культури на Київщині, войцехівської культури на Волині тощо. Серед знайдених матеріалів – чисельні вироби з ранніх слов'янських поселень на Харківщині. Роботою розкопок керував археолог І. Ф. Левицький. У результаті пошкоджень до експозиції могла бути повернена лише половина експонатів («Годовой

отчет о работе музея с октября 1943 по октябрь 1944 г.», арк. 3). Для впорядкування музейного фонду засновано реставраційну майстерню. З археологічних матеріалів передусім опрацьовувалися кераміка, вироби з кісток і каменю, здійснювалось механічне очищення виробів із бронзи та заліза.

У серпні 1945 р. в музей надійшли 98 експонатів з Німеччини (м. Цеденік, Бранденбурзька провінція), що були викрадені й вивезені німцями з Харкова у 1941–1943 рр. Найцінніші експонати — археологічні матеріали. Згідно з постановою РНК УРСР від 10.10.1944 р., проводилася робота з отримання музейних предметів, які зберігалися в приватних осіб та державних установах. У результаті діяльності Харківського історичного музею на 01.01.1946 р. налічувалося 26 710 («Справка об истории восстановления музея 1943 г.», арк. 17), а в 1953 р. — 109 058 музейних експонатів («Справка об отдельных отраслях работы музея за 1953 г.», арк. 76).

Одним з важливих напрямів роботи музею в повоєнні роки була науково-дослідна діяльність. Незважаючи на складні часи, по відділу докласового суспільства І. Ф. Левицький підготував дисертацію «Гінцовська палеолітична стоянка». По відділу історії Г. М. Ковтунов підібрав матеріали для мап з історії заселення Дикого поля. По відділу історії України XIX — початку XX ст. досліджено архівні матеріали, які висвітлювали події війни 1812 р. У Москві наукові працівники Харківського історичного музею взяли участь у роботі Всесоюзної Археологічної Народи («Путеводитель по музею», 1950, арк. 4–5).

Аналізуючи наукову роботу ХІМ, зауважимо: у фаховій літературі науково-дослідна робота музеїв в ті часи не була чітко визначена, оскільки музейна діяльність настільки взаємопов'язана, що виокремлювати будь-яку можна достатньо умовно. Так, у СРСР науково-дослідна робота музеїв була пов'язана з вивченням фондів музеїв та їх профілем (*Труды научно-исследовательского института музееведения*, 1974, с. 245). Саме їх ми розглянемо докладніше.

Відповідно до загальнодержавних настанов, Харківський історичний музей свою науково-дослідну роботу в указані роки визначав за такими напрямками: вивчення та науковий опис фондів; розробка наукових основ комплектування фондів; складання тематико-експозиційних планів; розробка окремих наукових проблем, які збігаються з профілем музею; збирання додаткових матеріалів та наукового вивчення й опису речових, архівних та ілюстративних зібрань; науково-експозиційна робота зі створення й удосконалення експозицій; науково-консультативна робота; вивчення свого краю та його ресурсів; вивчення методики музейної роботи й методики масово-просвітницької роботи («Годовой

отчет о работе музея за 1946 г.», арк. 3). Цю роботу в 1944 р. проводили всього 15 наукових співробітників замість 26 необхідних, але в середині 1950 рр. їх кількість збільшилася й налічувала 23 особи («Годовой финансовый отчет музея за 1944 г.», арк. 10; «Отчет о работе музея за 1957 г.», арк. 6).

Уся науково-дослідна робота здійснювалася за планами, які затверджувалися науково-методичною радою Харківського історичного музею, котра створена в лютому 1946 р. згідно з наказом Комітету в справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР. До складу Ради, відповідно до Положення про науково-методичну Раду, увійшли керівні наукові працівники музею: директор — С. Д. Середа, заступник директора з наукової роботи — Смирнова, учений секретар, завідувачі відділами, а також наукові працівники Харківського державного університету: два доктори історичних наук, професори С. А. Семенов-Зуссер та М. І. Пакуль, кандидати історичних наук Немирова (завідувач кафедри марксизму — лєнінізму), С. М. Королевський, Д. А. Введенський, заслужений діяч науки, доктор фізико-математичних наук, професор М. П. Барабашов, доктор біологічних наук, професор І. М. Поляков та ін. У 1948 р. склад ради оновлено, утворені історична, природно-краєзнавча та масово-політична секції. У наступні роки склад змінювався переважно представниками від наукових та освітніх установ. Решта місць належала працівникам музею згідно з їх посадами.

У перший рік після утворення науково-методична Рада провела 17 нарад, на яких заслухано звіти окремих наукових співробітників щодо виконання місячних планів, надано інструкції та вказівки про їх складання, обговорювалися підсумки виконання кварталних планів тощо.

У наступні роки на науково-методичних нарадах затверджувалися тематико-експозиційні плани, обговорювалися методичні матеріали, підготовлені науковими співробітниками відділів музею, затверджувалися тексти паспортів на історичні пам'ятки, розглядалися питання зберігання й обліку музейних цінностей та питання, пов'язані з профілем музею, зокрема проблеми, присвячені Другій світовій війні; інформація про роботу чергової сесії Інституту історії АН УРСР.

Оскільки діяльність музеїв за радянських часів розглядалася в контексті ідеологічної роботи, то на засіданнях науково-методичної ради обговорювалися тексти доповідей з історико-революційної тематики; відзначалася важливість для музейних працівників вивчення нетривалого курсу ВКП(б); підбивалися підсумки відвідання музею завідувачами відділу агітації та пропаганди Харківського обкому партії; затверджувалися плани заходів з підготовки до виборів до Верховної Ради СРСР та УРСР тощо.

Аналізуючи наради наукових співробітників ХІМ у повоєнні роки, зазначимо: засідання Ради переважно присвячені або затвердженню планів роботи, або обговоренню результатів їх виконання. Незважаючи на важливість планування, вони не сприяли поліпшенню науково-дослідної роботи музею, оскільки діяльність самої Ради не відповідала вимогам часу.

Утім, декілька разів протягом визначених у статті хронологічних меж на засіданнях наукових співробітників музею обговорювалося питання про стан наукової роботи музею та завдання щодо її вдосконалення (протокол № 16 від 10.06.1946 р.; протокол № 12 від 30.06.1953 р.; протокол № 16 від 17.07.1953 р.) («Протоколи совещаний научных работников музея за 1946 г.», арк. 23–25; «Протоколы (№ 1–17) научно-методических совещаний за 1953 г.», арк. 33–34, 42–44). Проте рішення, які приймалися, не могли сприяти поліпшенню науково-дослідної роботи музею, оскільки вони не були конструктивними. Так, у 1946 р. після обговорення визначеного питання прийнято рішення всім відділам надати плани науково-дослідної роботи з уточненням необхідних відряджень, експедицій тощо («Протоколы совещаний научных работников музея за 1946 г.», арк. 25). А в 1953 р. в прийнятій постанові фігурували традиційні для радянської бюрократії завдання: пропонувалося усунути недоліки, проявляти більшу ініціативу, вимоги, посилити контроль за виконанням планів тощо («Протоколы (№ 1–17) научно-методических совещаний за 1953 г.», арк. 44). Такі неконкретні завдання «складно» було виконати.

Загалом аналіз архівних документів свідчить, що на неякісну наукову роботу музею неодноразово вказувалося в різних матеріалах: щорічних звітах музею, на засіданнях науково-методичної ради музею тощо. Конкретно серед цих недоліків називалися такі: слабкий зв'язок з місцевими спеціалістами — істориками та історичними кафедрами Держуніверситету й Педагогічного інституту; відсутність методичної допомоги Комітету в справах культурно-освітніх установ Міністерства культури України, у результаті чого музеї мали вирішувати свої проблеми самостійно; особливо наголошувалося на відставанні наукової роботи з теорії та методики музейного будівництва. Так, на засіданнях наукових працівників музею неодноразово зверталася увага на недостатню підготовку наукових співробітників у питанні побудови експозиції («Протоколы совещаний научных сотрудников музея за 1946 г.», арк. 2; «Протоколы с № 2 по № 28», арк. 1). Подібна ситуація була характерною для більшості радянських музеїв, що підтверджувало анкетне опитування музейних працівників: науковий рівень, музесознавчий аспект розробки проблем загалом не відповідають сучасним («Музей и современность: Труды НИИ культуры», 1976, с. 6.).

До наукової складової діяльності Харківського історичного музею після завершення війни належали фонди музею, вивчення і популяризація яких становила основу планів усіх його наукових досліджень. Це було цілком зрозуміло, адже термін «наукова робота» в музеях у визначені роки асоціювався передусім з обробкою колекцій як джерела наукового пізнання, оскільки така робота здійснюється за допомогою наукових методів. Ця ситуація позначилася на змісті фондової роботи музею, яку можна поділити на дві складові — суто науково-дослідна та науково-просвітницька робота. Наше завдання дослідити саме першу складову.

Результатом науково-дослідної роботи музеїв у галузі комплектування фондів є формування музейних колекцій. Під час комплектування вирішуються завдання соціокультурного значення, їх відображення в музейному зібранні. Комплектування здійснюється на основі наукової концепції музею та базується на наукових принципах комплексності, об'єктивізму, історизму. Однак після завершення Другої світової війни в історії Харківського історичного музею, як і загалом по країні, був час, коли фонди музею поповнювалися випадковими предметами, а в експозиції використовувалися науково-додаткові матеріали (*Музей и современность. Комплектование музейных коллекций*, 1982, с. 8).

Проте з часом комплектування фондів здійснювалося систематичніше. Проводилися семінари наукових співробітників з питань збирання експонатів. Так, щорічні повоєнні поповнення Харківського історичного музею були достатньо значимими й на 1953 р. у закладі зберігалося 109 058 музейних предметів («Справки об отдельных отраслях работы музея за 1953 г.», арк. 76). Слід зазначити, що левову частку отриманих матеріалів становили матеріали радянського періоду, оскільки цього потребували державні та партійні документи. Прикладом можуть слугувати такі архівні дані: протягом 1953 р. ХІМ зібрано і придбано 5 203 експонати, з яких 5 136 експонатів належали до радянського періоду і інші епохи представляли лише 67 предмети («Годовой отчет о работе музея за 1953 г.», арк. 8).

Для збирання експонатів використовувалися різні форми: експедиції, відрядження, зв'язки з учасниками подій, відомими людьми краю, діячами науки, культури тощо. Колекція музею поповнювалася під час відряджень наукових співробітників до музеїв і науково-дослідних організацій Москви, Ленінграда, Мінська, Львова, Ростова-на-Дону, Переяслав-Хмельницького, Кам'янця-Подільського, Чернігова, Дніпропетровська та інших міст. Відрядження здійснювалися і в сільські райони області: Куп'янський, Дергачівський, Зміївський, Валківський, Сахновщанський, Кегичівський та ін., де збиралися музейні предмети,

присвячені колективізації, історії колгоспів та радгоспів, документи відомих колгоспників. Оминали увагою документи про жахливі наслідки Голодомору 1932–1933 рр. на Харківщині, яка найбільше в Україні постраждала від нього. У місті музейні предмети збиралися на провідних підприємствах: тракторному, електро-механічному, «Світ шахтаря», «Серп і молот», велозаводі тощо. Більшу частину зібрань становили документальні, письмові та фотоматеріали, речові пам'ятки складали незначний процент, що позначилося на експозиціях музею, у яких бракувало справжніх музейних експонатів («Годовой отчет музея за 1951 г.», арк. 18; «Справка об отдельных отраслях работы музея за 1953 г.», арк. 12; «Годовой отчет о работе музея за 1953 г.», арк. 19). Кількісні показники переважали якісні в комплектуванні музейного фонду. Це свідчить про те, що співробітники музею, зорієнтовані керівництвом музейного закладу та затвердженими планами на збирання музейних предметів, не могли діяти незалежно від них. Водночас вони не вміли виявляти рідкісні, унікальні предмети, тобто не мали відповідної теоретичної підготовки та практичних навичок. Робота з атрибуції, класифікації та інтерпретації музейних предметів потребує від працівників музею фахових знань, можливості доступу до довідкових видань, уміння контактувати з науковими установами, приватними особами тощо. Після війни наукові співробітники музеїв не завжди мали такі навички.

Музеезнавчі дослідження віддзеркалюються у виробленні єдиних форм внутрішньої музейної документації, що використовуються в процесі обробки музейних предметів (форми наукового опису, наукові паспорти, записи легенди та ін.). Проте слід зазначити, що науковий опис експонатів не був організований на належному рівні. У повоєнні роки для Харківського історичного музею, як і для більшості інших музеїв країни, першочерговим було завдання наукової інвентаризації експонатів за новими формами обліку. Помилки, які мали місце в попередніх інвентарних описах, зумовлені різними чинниками, але особливо залежали від кваліфікації працівників, котрі здійснювали первинну наукову обробку експонатів.

Практика свідчить, що навіть у музеях, які існують багато десятиліть, робота з вивчення фондів не припиняється. На початку роботи музеї обмежуються первісною обробкою та вивченням кожної пам'ятки, фіксуючи лише основні дані про нього, але з часом ці дані набувають більшої кількості свідчень про пам'ятку та його творця. У Харківському історичному музеї ця робота так само не припинялася.

У післявоєнне десятиліття продовжувалося вивчення давньої історії Слобожанщини за допомогою археологічних розкопок, які здійснювалися під керівництвом археолога І. Ф. Левицького. Відновлення

археологічних відділів сприяло поглибленню науково-дослідної роботи з археології. Так, наукові працівники ХІМ у другій половині 1940 — на початку 1950 рр. проводили археологічне обстеження на новобудовах в районі Холодної гори, залізничного вокзалу; на вулицях Фейербаха і Кропоткіна; на Рибній вулиці були знайдені кістки мамонта та дикого коня; обстежена група скіфських курганів у с. Подвірки Дергачівського району; досліджені матеріали, привезені з розкопок на околицях Вовчанська та зі Зміївського району. У 1953 р. наукові працівники взяли участь в археологічних розкопках палеолітичної стоянки близько м. Ізюм, які здійснював Інститут Археології АН УРСР, та в дослідженні поселень ранніх слов'ян у районі Хорошева, Донецького городища, яким керував відомий науковець професор Б. Рибаків («Доклад об организации и методике собирательской работы Харьковского исторического музея. 1953 г.», арк. 7).

Харківський історичний музей здійснював дослідження в галузі профілюючих дисциплін: історії, краєзнавства, нумізматики, певною мірою етнографії, сфрагістики, геральдики тощо.

Важливою для музею була робота з підготовки путівників по Харкову й області, експозиціях та виставках. Робота актуалізувала перед працівниками музею немало науково-дослідних завдань, науково-дослідницька робота здійснювалася як у Харкові, так і в районах області. Водночас неодноразово зверталася увага на недостатнє знання місцевого матеріалу з історії Харківщини, походження топонімічних назв міста та області («Протоколи совещаний научных работников музея за 1946 г.», арк. 25; «Протоколы совещаний научных работников музея за 1949 г.», арк. 25; «Протоколы совещаний научных работников музея за 1951 г.», арк. 21).

Значні труднощі в роботі музею становила обмеженість коштів на науково-дослідні цілі. Так, у 1944 р. на придбання експонатів та експозиційні витрати затверджена незначна сума — 26 тис. крб. з 443 000 загальної суми, що складало 0,06 %. З цієї причини не було можливості розгорнути повною мірою науково-дослідну, експозиційну роботу музею. У 1953 р. на цю сферу діяльності музею виділено 91500 крб. з 677 666 затверджених бюджетом для музею, тобто 13,5 %, але й вона не покривала необхідних витрат. Тому, як свідчать архівні матеріали, для отримання музейних предметів працівники знаходили інші варіанти і у результаті реально витрачалися значно більші кошти («Годовой отчет о работе музея за 1945 г.», арк. 25; «Протоколы совещаний научных работников музея за 1946 г.», арк. 8; «Годовой отчет о работе музея за 1953 г.», арк. 20).

У 1950 р. Харківський історичний музей набув статусу державно-го згідно з постановою Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо упорядкування мережі та профілів Державних музеїв УРСР» від 20 лютого 1950 р. У зв'язку з таким рішенням подальша робота музею, зокрема у науково-дослідній сфері, була зорієнтована на перебудову музейної експозиції на профіль Державного історичного музею. Слід відзначити, що експозиційна робота як суто музейний вид наукової діяльності здійснювалася працівниками музею постійно.

Висновки. Отже, аналіз науково-дослідної роботи Харківського історичного музею в перше повоєнне десятиліття свідчить про чималий досвід ефективної роботи співробітників закладу. Переважно наукові пошуки були пов'язані з поверненням музейних колекцій, поповненням та їх науковою обробкою. Другий важливий напрям науково-дослідної роботи ХІМ — це дослідження з історії нашого краю — Слобожанщини.

Водночас науково-дослідна робота закладу зазнала впливу всіх складнощів відбудовчого періоду. Він характеризувався надмірною ідеологізацією, яка перешкождала реалізації важливих наукових завдань; недостатньою увагою до науково-дослідної роботи; нестачею коштів; слабкою музеєзнавчою підготовкою кадрів тощо. Проблема є актуальною і нині, оскільки подальшого вивчення передусім потребують проблеми, пов'язані з науковою експозиційною діяльністю ХІМ у повоєнні роки, більшою конкретизацією діяльності музею в контексті його історичного профілю, діяльністю бібліотеки та просвітньою складовою науково-дослідної роботи музею.

Список посилань

- Акт и материалы об ущербе, нанесенном немецко-фашистскими оккупантами музею. *Державний архів Харківської області (ДАХО)*, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 6, арк. 1–9.
- Годовой отчет о работе музея с октября 1943 г. по октябрь 1944 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 3, арк. 1–22.
- Годовой отчет о работе музея за 1945 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 13, арк. 1–28.
- Годовой отчет о работе музея за 1946 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 28, арк. 1–25.
- Годовой отчет о работе отделов за 1951 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 107, арк. 1–40.
- Годовой отчет о работе музея за 1953 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 136, арк. 1–20.
- Годовой финансовый отчет музея за 1944 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 7, арк. 1–18.
- Доклад об организации и методике собирательной работы музея за 1953 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 128, арк. 1–39.
- Музей и современность: Труды НИИ культуры.* (1976). (Тр. 36.), 2. Москва.
- Музей и современность. Комплектование музейных коллекций: сборник научных трудов НИИ культуры.* (1982), 14. Москва.
- Музейна справа на Харківщині. Становлення і розвиток: науково-допоміжний показчик* (2011). Харків.

- Научная работа в художественных музеях: труды Научно-исследовательского института музееведения.* (1965), 17. Москва.
- Панченко, А. В. (2015). Методична робота Харківського історичного музею у 1943–1969 рр. *Двадцять першій Сумцовські читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», присвяченої 95-річчю з часу заснування Харківського історичного музею, 17 квітня 2015 р.* (с. 152–164). Харківський історичний музей. Харків: Майдан.
- Проблематика наукової діяльності в музеях: Управління музейної справи та культурних цінностей, 16 лютого 2016 р. *Музейний простір*. Узято з <http://prostir.museum.ua/post/36607>
- Протоколи совещаний научних работников музея за 1946 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 21, арк.1–48.
- Протоколы (№1–14) совещаний научных сотрудников музея за 1951 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 105, арк.1–46.
- Протоколы с №2 по №28 научно-методических совещаний за 1952 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 113, арк. 1–92.
- Протоколы (№1–17) научно-методических совещаний за 1953 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 126, арк. 1–47.
- Путеводитель по музею. 1950 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.2, спр. 31, арк. 1–124.
- Роман, І. О. (2015). Особливості та проблеми комплектування фондів Харківського історичного музею у повоєнні роки (1943–1954 рр.). *Двадцять першій Сумцовські читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», присвяченої 95-річчю з часу заснування Харківського історичного музею, 17 квітня 2015 р.* (с. 288–297). Харківський історичний музей. Харків: Майдан, с. 288–297.
- Справка об истории восстановления музея 1943 г. *ДАХО*, ф. Р-5942, оп.1, спр. 1, арк. 1–5.
- Труды научно-исследовательского института музееведения* (1974). Москва: Советская Россия.

References

- Act and materials on the damage inflicted by the Nazi occupants to the museum. *State Archive of Kharkiv Region (SAKR)*, f. P-5942, op.1, ref. 6, arch. 1–9 [In Russian].
- Annual report on the work of the museum from October 1943 to October 1944. *SAKR*, f. P-5942, op.1, ref. 3, arch. 1–22 [In Russian].
- Annual report on the work of the museum for 1945. *SAKR*, f. P-5942, op.1, Rev. 13, arch. 1–28 [In Russian].
- Annual report on the work of the museum for 1946. *SAKR*, f. P-5942, op.1, ref. 28, arch. 1–25 [In Russian].
- Annual report on the work of the departments for 1951. *SAKR*, f. R-5942, op. 1, ref. 107, arch. 1–40 [In Russian].
- Annual report on the work of the museum for 1953. *SAKR*, f. P-5942, op.1, abstract 136, arch. 1–20 [In Russian].

- Annual financial report of the museum for 1944. *SAKR*, f. P-5942, op.1, ref. 7, arch. 1–18 [In Russian].
- Report on the organization and methodology of the collective work of the museum for 1953. *SAKR*, f. P-5942, op.1, ref. 128, arch. 1–39 [In Russian].
- Museum and modernity: Proceedings of the Research Institute of Culture. (Work 36), 2 (1976). Moscow [In Russian].
- The museum and the present. Collection of museum collections, *Collection of scientific works of the Research Institute of Culture*. (1982), 14. Moscow [In Russian].
- Museum affairs in the Kharkiv region. Formation and development*. Scientific Auxiliary Index (2011). Kharkiv [In Ukrainian].
- Scientific work in art museums: works of the Scientific Research Institute of Museum Studies*. (1965), 17. Moscow [In Russian].
- Panchenko, A. V. (2015). Methodological work of the Kharkiv Historical Museum in 1943–1969. *Twenty-first Sumtsov Readings: Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference “Museum in the Global World: Innovations and Preservation of Traditions” dedicated to the 95th anniversary since the foundation of the Kharkiv Historical Museum, April 17, 2015*. (p. 152–164). Kharkiv Historical museum. Kharkiv: Maidan. [In Ukrainian].
- Issues of scientific activities in museums: Office of Museums and Cultural Property*, February 16, 2016 Museum Space. Retrieved from <http://prostir.museum/ua/post/36607> [In Ukrainian].
- Protocols of meetings of museum scientists for 1946. *SAKR*, f. P-5942, op.1, Rev. 21, arch. 1–48 [In Russian].
- Protocols (No. 1–14) of meetings of museum researchers for 1951. *SAKR*, f. R-5942, op.1, ref. 105, arch. 1–46 [In Russian].
- Protocols No. 2 to No. 28 of the scientific and methodological meetings for 1952. *SAKR*, f. R-5942, op.1, ref. 113, arch. 1–92 [In Russian].
- Protocols (No. 1-17) of scientific and methodological meetings for 1953. *SAKR*, f. R-5942, op.1, ref. 126, arch. 1–47 [In Russian].
- Guide to the museum. 1950*. *SAKR*, f. P-5942, op. 2, ref. 31, arch. 1–124 [In Russian].
- Roman, I. O. (2015). Features and problems of acquisition of funds of the Kharkiv Historical Museum in the post-war years (1943–1954). *The Twenty-First Sumtsov Readings: The Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference “Museum in the Global World: Innovations and Preserving Traditions”, dedicated to the 95th anniversary since the foundation of the Kharkiv Historical Museum, April 17, 2015* / Kharkiv Historical Museum. Kharkiv: Maidan, p. 288–297. [In Ukrainian].
- Information about the history of the restoration of the museum in 1943*. *SAKR*, f. P-5942, op.1, Rev. 1, arch. 1–5 [In Russian].
- Proceedings of the Scientific Research Institute of Museum Studies* (1974). Moscow: Sovetskaya Rossiya [In Russian].

Надійшла до редколегії 01.09.2017 р.